

A nem verbális jelek az írásban

Miért van kedvünk inkább az egyik írást olvasni, mint a másikat – akkor is, ha tudjuk, mindkettő ugyanarról szól? „A papírlapra húzott bármilyen vonal (...) olyan, mint a vízbe dobott kavics. Felbolygatja a nyugalmat, mozgósítja a teret.” (1) Mindez az írásra vonatkoztatva is igaz, hiszen a „bármilyen vonal” lehet egy írásjel, vagy írásjelek együttese, vagy akár az egész szöveg is. Hogyan mozgósíthatja ez a teret?

A szöveg kialakítása magában foglalja az értelmes (jelentéses) szöveg megteremtését és annak mechanikus elrendezését. Mielőtt a mechanikus elrendezésnek, más szóval a szöveg(részek)nek grafikai jellemzőivel foglalkoznánk, meg kell állapodnunk abban, hogy elsősorban a kézzel írott szövegre gondolunk, hiszen a gépirás, még inkább a nyomtatás technikai feltételei egészen mások.

A grafológiával foglalkozó könyvek az írás térbeli megjelenésének vizsgálatokor azt ajánlják, hogy vegyünk kézbe egy teleírt papírlapot, tartsuk magunktól távol, és hunyó-írtsunk annyira a szemünkkel, hogy csak világos és sötét foltokat lássunk a papíron. Így pontosan kirajzolódnak az írástömegek. A szövegnek ez a szabályos vagy szabálytalan elhelyezése, folthatása a képversek sajátos kifejezőeszköze.

Az írás tagoltsága, arányos és szabályos volta a térbeli elhelyezkedés, a margó, a bekezdések, a sorok, a szótávolság, a szövegkiemelés stb. segítségével valósul meg. Ezek együttese teremt az olvasóban kedvező vagy kedvezőtlen benyomást, összhatásuk keltheti fel az érdeklődést, vagy teheti esetleg közömbössé számunkra az adott szöveget.

Melyek a mechanikus elrendezésnek, más szóval a szöveg(részek)nek grafikai jellemzői?

Margó

Alapvető emberi tulajdonság, hogy minden tevékenységünk előtt öntudatlanul felmérjük a terepet, és cselekvésünket a korlátok szabta keretek között végezzük. Az író ember számára adott a papír, amely tudat alatt a mondandó és a tér önkéntelen egybevetésére készíti. Az írás kezdete nem más, mint bemutatkozás: miként bánunk a térrel, mekkora a helyigényünk, mennyire megünnel el a határokig, mennyire használjuk ki a lehetőségeket, mennyire vagyunk ta-

A MEGSEBZETT GALAMB
ÉS A SZÓKÓKÚT

Guillaume Apollinaire

1. ábra
Radnóti Miklós fordítása

Részlet a szerzők Szóbeli és írásbeli kommunikáció pedagógusjelölteknek című PSZM-pályázatából

karékosak. (Egy érdekesség: a legrégebbi időkben a grafológusok a margó meglétéből és méretéből vonták le, miképp tud az alany a pénzzel bántani!) Ha margót hagyunk a lap mind a négy oldalán, és egyenesen határolt a szövegünk, ez jó formaérzékű emberről tanúskodik, kellemes benyomást kelt. Szokás a felső margót nagyobbra hagyni, valamint – levélben – a megszólítás után is nagyobb üres teret hagyni a tiszteletadás, tartózkodás jeleként. Az átlagos méretű kéziratpapíron a közepes margó 1,5-3 cm. Természetesen az írófelület nagyságával együtt a margó nagysága is változik.

Bekezdés

A gyakran előforduló új bekezdések teszik a szöveget tagolttá. A bekezdések jellegét az határozza meg, hogy milyen megoldással hoztuk létre: új sort jelent-e; új sort és beljebb kezdést jelent-e; sorkihagyással is jár-e stb. Ha az egész oldal egy vagy két bekezdésből áll, akkor tagolatlan írással van dolgunk. De ne felejtjük: a mondanivaló is meghatározó, nemcsak a formaérzék és a mozgástempó!

Sorok

A sorok formája, iránya, egymástól való távolsága, helyzete mind információt közvetít, az íróról árulkodik. A legkedvezőbb benyomást olyan egyenes sorokkal érhetjük el, amelyek világosan elválnak egymástól. Ezek kiegyensúlyozott, megfelelő biztonságérzettel rendelkező íróról tanúskodnak persze csak akkor, ha nem görcsös igyekezettel, segédvonalakkal, vagy számárvezetővel jöttek létre. A sorok általában betöltik az oldalakat, de speciális elrendezésük is lehetséges, például a tételes felsorolások, névsorok, vessorok írásakor.

Szótávolság

Fontos a szavak világos elkülönítése a szövegben, ugyanakkor a mondaton belüli egybetartozásuk érzékeltetése. A szótávolságot mechanikusan úgy mérhetjük, hogy megpróbáljuk, hány *a* vagy *o* betűt tudunk két szó közé helyezni (2-3 betű az átlagos, közepes szóköz jellemzője). Bizonyos szavak elhelyezését formai szempontok határozzák meg. Általában pl. egy levél bal felső mezőjében található a megszólítás, a jobb alsóban pedig az aláírás. Kevésbé tűnik ez a szokás formálisnak, ha tudjuk, hogy a mérések szerint egy papírlapon a bal felső és a jobb alsó körzet vonzza leginkább a tekintetet.

Szövegkiemelés

Hogy megtaláljuk-e a kiemelés valamilyen módját a szövegben, az árulkodik az íróról és az írónak a szöveghez való viszonyáról is. Ennek az eljárásnak a leggyakoribb formái: nagybetűvel, ritkítva, aláhúzva, szaggatott vonallal aláhúzva, hullámos vonallal aláhúzva, többszörösen aláhúzva, bekeretezve, írásjellel kiemelve stb.

Javítások

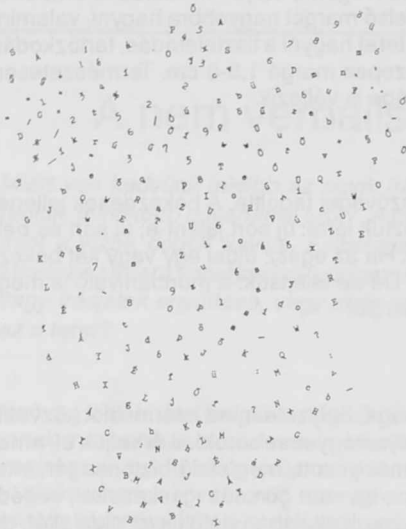
Az első benyomásokat meghatározza, hogy gyakoriak-e a javítások, hogy milyen módon jelennek meg az írásban (kitörlés, áthúzás, satírozás, ráírás stb.) és hogy milyen az új szöveg betoldásának módja (főléírás, melléírás, aláírás stb.).

A felsoroltakon kívül sok minden hat még az olvasóra, és árulkodik az íróról: a kézírás szabályos vagy esetleg olvashatatlanul szabálytalan volta; a papír színe, minősége; de még a toll fajtája is. „Az első benyomást a boríték gyakorolja az olvasóra. A papír minősége nagyon lényeges. A szebb, jobb minőségű boríték magasabb költsége megtérül a figyelemkeltés magasabb százalékában.” (2)

Még nem is olvastunk, de már sokféle hatás ért bennünket. Az előttünk lévő szöveg közvetítésével kapcsolatba kerültünk az íróval, akaratlanul is kialakult bennünk valamilyen elképzelés a tartalomról. Megteremtődött egyféle beállítódás, amellyel olvasni kezdjük a szöveget.

Feladatok

1. Miről árulkodik az alábbi képvers folthatása?
 Miért találó a verscím?
 Össze lehet-e állítani a vers/kép jeleiből, betűiből egy értelmes szöveget?
2. Gyűjtsön „klasszikus” képverseket, vizsgálja meg ezek folthatását is!
3. Vizsgálja meg az alábbi önéletrajzok mechanikus elrendezését, tehát a grafikai jellemzőit! Ezek alapján melyik jelöltet támogatná, ha tagja lenne a kuratóriumnak? Miért? (3. ábra)
4. Érdeklődjön: a gépirás technikája, szabályai milyen területen korlátozzák az egyéni írásjegyek érvényesülését!
5. Állapítsa meg a bekezdések elhelyezkedésének segítségével, melyik, milyen műnek a tagolása lehet?
6. Indokolja a fenti versek hatását, kizárólag a versorok szempontjából! (5. ábra)
7. Figyelje meg: Jegyzetelése során Ön a szövegkiemelésnek mely módját használja! Nem kellene következetesebben és több módot alkalmaznia?

2. ábra
 Tandori Dezső: *Becsomagolt vizpart.*
 Kozmosz Könyvek. 1987.

Önéletrajz

1963. április 4-én születtem Budaörsön.
 Apám Horváth János (név: József) foglalkozása
 azóta megváltozott, azóta kőműves.
 Anyám Horváth Jánosné (név: Mária) kőműves.
 Jólét: először a B.K.V.-nál.

Művelődési iskolába jártam, azóta az Ady Endre iskola
 tanulója. A nyelvtanulást kedvelem, különösen
 az angol nyelvet. A matematika iránt is érdeklődök.
 Középiskolai tanulmányaim befejezése után a Művelődési
 Központban dolgoztam 2 évet (közvetlenül 1980) majd
 a Budaörsi Könyvtárban kezdtem el dolgozni.
 Ma is a Budaörsi Könyvtárban dolgozom és jól érzem
 magam is a Budaörsi Könyvtárban.

1982-ben az ELTE BTK C-11-12-13-as szakára
 jelentkeztem, ahol 1983-ban felvételt kaptam.
 A tanulás mellett a szabadidőmet a sportolás
 töltöm ki.

Önéletrajz

Horváth János, 1963. április 4-én született
 Budaörsön. Apja Horváth János (név: József)
 anyja Horváth Mária (név: Mária) kőműves.
 Az 1963. évi nyelvtanulást kedvelem, különösen
 az angol nyelvet. A matematika iránt is érdeklődök.
 Középiskolai tanulmányaim befejezése után a Művelődési
 Központban dolgoztam 2 évet (közvetlenül 1980) majd
 a Budaörsi Könyvtárban kezdtem el dolgozni.
 Ma is a Budaörsi Könyvtárban dolgozom és jól érzem
 magam is a Budaörsi Könyvtárban.

1982-ben az ELTE BTK C-11-12-13-as szakára
 jelentkeztem, ahol 1983-ban felvételt kaptam.
 A tanulás mellett a szabadidőmet a sportolás
 töltöm ki.

Önéletrajz

1963. április 4-én születtem Budaörsön.
 Apám Horváth János (név: József) foglalkozása
 azóta megváltozott, azóta kőműves.
 Anyám Horváth Jánosné (név: Mária) kőműves.
 Jólét: először a B.K.V.-nál.

Művelődési iskolába jártam, azóta az Ady Endre iskola
 tanulója. A nyelvtanulást kedvelem, különösen
 az angol nyelvet. A matematika iránt is érdeklődök.
 Középiskolai tanulmányaim befejezése után a Művelődési
 Központban dolgoztam 2 évet (közvetlenül 1980) majd
 a Budaörsi Könyvtárban kezdtem el dolgozni.
 Ma is a Budaörsi Könyvtárban dolgozom és jól érzem
 magam is a Budaörsi Könyvtárban.

1982-ben az ELTE BTK C-11-12-13-as szakára
 jelentkeztem, ahol 1983-ban felvételt kaptam.
 A tanulás mellett a szabadidőmet a sportolás
 töltöm ki.

3. ábra
 Önéletrajzok

8. Egy illatos rózsaszín levélke. Ki küldhette, kinek, mikor (vajon mit tartalmazott?)
  9. Egy oldalnyi szöveg grafikus tulajdonságainak optimális tervezése!
- A pedagógus a mindennapi munka során is sokat tehet azért, hogy a nyelvi és nem verbális kommunikáció a gyerekekben árnyaltabb, fejlettebb legyen. A gyerekek általában különösen jól reagálnak a ritmusra, zenére, rímre, ábrára, modellre, megmozgathatók a fantázián át, és figyelmük lekötése szempontjából fontos az élénk nem verbális kommunikáció és a metakommunikáció. Számos vizsgálat mutatja, hogy a tanár megfelelő vokális kommunikációja nagyon jelentős abból a szempontból, mennyire tudja a gyerekek

4. ábra
Tagolások

figyelmét lekötni. Korántsem csak a hangerőről van szó (bár bizonyos minimális hangerő és modulációs variabilitás elengedhetetlen). A kommunikációs érzékenység fontos a gyerekek figyelmének, interakciós kedvének megállapítása szempontjából, amelyhez azután tudatosan vagy automatikusan a tanár nem verbális akcióit kapcsolhatja, vagy erősítheti intenzitásukat. Az iskolai situációban is gyakori, hogy egyes gyerekek otthoni problémáikat jelenítik meg olyan viselkedésformákban, amelyek a tanár munkáját vagy a gyerekek tanulását zavarják. E helyzeteket is kommunikációs megoldásokkal lehet a

Hérakleitosz-emlékoszlop

Hérakleitosz-emlékoszlop

P
r
ó
b
á
l
j
u
k
e
l
s
ő
o
l
v
a
s
á
s
r
a
m
e
g
m
o
n
d
a
n
i
h
á
n
y
s
o
r

(1970)

P P P P P
r r r r r
ó ó ó ó ó
b b b b b
á á á á á
l l l l l
j j j j j
u u u u u
k k k k k
e e e e e
l l l l l
s s s s s
ő ő ő ő ő
o o o o o
l l l l l
v v v v v
a a a a a
s s s s s
á á á á á
s s s s s
r r r r r
a a a a a
m m m m m
e e e e e
g g g g g
m m m m m
o o o o o
n n n n n
d d d d d
a a a a a
n n n n n
i i i i i
h h h h h
á á á á á
n n n n n
y y y y y
s s s s s
o o o o o
r r r r r

(1980)

5. ábra
Tandori Dezső: A feltételes megálló. Magvető. 1983.

legjobban megközelíteni, rendszerint a jutalmak és büntetések rendszere (e tekintetben az iskola a későbbi munkaszervezeti életre felkészítő szocializációs intézmény) önmagában nem elegendő. A tanárnak meg kell értenie a tanulói viselkedés rejtett értelmét és célmomentumait. Néha a tanulási nehézség és az ebből származó konfliktusanyag elsősorban a szülőknek szól, máskor a szülőkkel meg nem oldott feszültség tevődik át a pedagógus és a gyerek viszonyára, a gyerek mintegy átteszi a szülővel való ellentétét a pedagógusra. A célmomentum megértése mindig nagyon fontos a nevelői tevékenység szempontjából a pedagógus részére. A gyerekek szabályszegő viselkedése nagyon gyakran nem más, mint énefejlődési epizód, a gyermeki én szinte felkutatja ezzel a szituáció és a felnőtt kapcsolat határait. A viselkedés tehát mintegy a visszajelentések megszerzése érdekében történik. Ha ezeket az epizódokat a pedagógus megérti, reakcióinak nagy nevelői hatása lehet. Hasonló módon, mintegy orientációs tanulásként nagyon fontos az iskolai konfliktushelyzetek megoldása. Ilyen helyzetekben a pedagógus viselkedése mintaadó, fejlesztő lehet. (3)

10. Válaszoljon a hirdetésekre!

Tervezze meg az írásnak azokat a grafikus feltételeit, amelyek által megfelelhét a hirdetések elvárásainak!

a) Ha én Ön lennék, szellemes, melegszívű, szélsőségektől mentes, családszerető és korrekt, akkor megpróbálnék magammal. 36 éves vékony, diplomás nő vagyok, aki emberi melegségre, bizalomra és szeretetre vágyik. N.L. jelígre.

b) „Forró tea a hideg téiben”

Ha nem kötnek a konvenciók, ha úgy érzed, nem vagy a szokások rabja, szereted a váratlan meglepetéseket, nem vagy kínosan pontos és precíz, nem érdekel, hogy mások mit mondanak, de 30 év körüli, karcsú és érdekes nő vagy, akkor adj hírt magadról egy 40 éves örökifjúnak.

JEGYZET

- (1) *Arnheim, Rudolf*: A vizuális élmény. Gondolat, Bp., 1979. 27. p.
- (2) *Ravasz Károly – Kaminski György*: A reklám kézikönyve. Bp., 1973. 175. p.
- (3) *Buda Béla*: A közvetlen emberi kommunikáció szabályszerűségei. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Bp., 1988. 222-223. p.

FERCSIK ERZSÉBET – RAÁTZ JUDIT

A stílusfajták és a szövegtípusok tanítása a NYIK-programban

Az 5. osztályosoknak készített tananyag szellemiségét bemutató Tanítási programban már 1990-ben leírtuk, hogy „az 5-8. osztályban az anyanyelvi ismeretek tanítása mellett néhány olyan diszciplínával is meg kívánjuk ismeretelni tanítványainkat, amelyek túlmutatnak az anyanyelvi ismereteken, sokkal inkább a nyelvészet körébe tartoznak. Olyanokról van szó, mint a jelelmélet (szemiotika), a szövegtan, a stilisztika.” A nyelvészeti blokk most elének kerülő tevékenységosztályai – s természetesen: tevékenységei – szervesen kapcsolódnak a nyelvről és az irodalomról eddig tanultakhoz. Ismerkedjünk meg a tananyagrendszer vonatkozó fejezetének vázlatával!

- A) Fogalomról fogalomra a stilisztika útjain
1. A stílusról, a stílust vizsgáló stilisztikáról
  - 1.1. Stílus, formaérzék, stílusigény, kifejezőmód
  - 1.2. Stilisztika, stílusérzék, stíluselem, stílus hatás